

Д. Я. ТЕЛЕГІН

Довідник про археологічні пам'ятки Української РСР

На території України відомо понад 10 тисяч археологічних пам'яток, культурна належність і хронологія яких визначені. Виявлені вони по всіх без винятку областях і є свідками різних епох — від кам'яного віку до періоду Київської Русі включно. Велика кількість важливих об'єктів, що збереглися на поверхні землі, продовжує існувати і в наш час. Залишки інших можна виявити лише під час розкопок.

Відомості про всі ці пам'ятки містяться в численних археологічних виданнях, що вже стали бібліографічною рідкістю, а також у матеріалах наукових архівів та музейних фондів України.

Загального обліку археологічних пам'яток в республіці не проведено. В цій справі поки що ведуться лише підготовчі роботи. В Інституті археології створена велика картотека пам'яток, головним чином вже надрукованих. На підставі картотеки у 1966 р. був виданий короткий список археологічних об'єктів Української РСР, куди їх включено понад 7 тисяч¹. При науково-методичному відділі Міністерства культури УРСР зберігаються близько 10 тисяч паспортів на археологічні пам'ятки. За останні роки подібні картотеки створюються і при обласних організаціях Товариства охорони пам'яток історії і культури.

Всі ці джерела, на жаль, ще дуже мало доступні для використання і тому поки що не відомі широким колам громадськості. Таке становище, безперечно, негативно відбивається на справі охорони і збереження скарбів минулого, спричинюється до пошкодження об'єктів під час проведення різноманітних польових робіт та земляних робіт на новобудовах. Щоб запобігти цьому, Президія Правління Українського товариства охорони пам'яток історії та культури ухвалила постанову від 18 травня 1970 р. про видання протягом 1971—1975 рр. довідника про археологічні пам'ятки в кожній області УРСР. За проспектом, в них друкуватимуться короткі дані про всі відомі на місцях об'єкти, культурно-хронологічна належність яких може бути визначена. Особлива увага приділена тим з них, що мають на поверхні землі зовнішні ознаки — городища, будови, кургани, вали, кам'яні статуї тощо. У довідник увійдуть дані про вже досліджені або зруйновані чи затоплені пам'ятки, якщо про них є вірогідні відомості в науковій літературі або збереглися якісь речові матеріали.

Відомості про кожну пам'ятку складатимуться з її назви (стоянка, городище, курган, скарб і т. п.), вказівки на культурну належність і хронологію, уточнених координат самої пам'ятки — урочище, балка, куток села тощо. Легенда про більш важливі, повніше досліджені пам'ятки буде дещо розширена з показом їх розмірів, основних структурних одиниць, найголовніших знахідок під час дослідження тощо.

Всі археологічні пам'ятки, виявлені поблизу села чи міста, будуть по можливості прив'язані до нього. Як приклад наведемо таку характеристику:

С. Адамівка Ямпольського району. В ур. Кудеярова гора — знахідки муст'єрських виробів (81, с. 4)² і пізньопалеолітична стоянка (25, с. 63). Південніше від села, за 2 км на березі р. Туравки — поселення дніпро-донецької культури площею 100×300 м (22, т. VI, с. 62). Ур. Грушки і Фондова гора — сліди двох поселень комарівської культури (25, с. 43). Над правим мисом балки Суславка — чотири кургани, один — висотою 6 м (44). На садибі Головченка А. В. у 1935 р. знайдено скарб римських монет (64, в. 2, с. 13). В ур. Городок є киево-руське городище, частково розкопане в 1905 р. (54, с. 20); зберігся дитинець площею 65×70, вали висотою 3 м, рів, поруч посад. На городищі й посаді — культурний шар товщиною до 50 см (28, с. 12).

Довідник складатиметься для кожної області окремо, за населеними пунктами, що будуть розмішуватися в алфавітному порядку. Якщо поблизу населеного пункту відомо багато археологічних пам'яток різних епох, вони можуть подаватися за урочищами або іншими об'єктами місцевості, в хронологічній послідовності по кожному мікрорайону. В окремих випадках, коли область дуже насичена пам'ятками, як, наприклад, Крим, мабуть, доцільно розміщати населені пункти за районним поділом.

¹ Археологічні пам'ятки Української РСР. Короткий список. К., 1966.

² Посилання на використані джерела (літературні, архівні, фонди тощо), список яких подається в кінці випуску.

В кожному випуску довідника перед переліком сіл і описом археологічних об'єктів буде вміщена коротка загальна характеристика останніх з поясненням всіх спеціальних назв (культур, епох, періодів та інших термінів), що полегшить користування довідником. Текст вступного нариса можна доповнити ілюстраціями типових знахідок кожної епохи, картами розміщення пам'яток тощо. Довідник міститиме необхідні списки — покажчики матеріалів за періодами, культурами, типами тощо.

Обсяг випуску по кожній області — 4—5 друкованих аркушів. Для редагування текстів при Інституті археології створена редакційна колегія, до складу якої входять фахівці з усіх галузей археології.

Треба сподіватися, що створення і видання великим тиражем довідника про археологічні пам'ятки республіки значно полегшить діяльність краєзнавців на місцях. Таке видання конче необхідне працівникам сільського господарства і численній армії будівельників, що матимуть можливість враховувати наявність археологічних об'єктів при плануванні польових і будівельних робіт. Довідники, безперечно, стануть у пригоді й фахівцям-археологам.

І. С. ВІНОКУР

Охоронні розкопки на Поділлі

Подільська археологічна експедиція та Кам'янець-Подільська міська секція пам'яток археології Товариства охорони пам'яток історії та археології поряд із стаціонарними дослідженнями приділяють належну увагу розкопкам в місцях руйнування археологічних пам'яток.

У 1966 р. в с. Бедриківці Городоцького району Хмельницької області, в урочищі Лиса Гора місцевий колгосп розпочав земляні роботи на схилах, де було закладено ряд терасоподібних уступів шириною 5—6 м. На одній з таких терас, на висоті близько 50 м над рівнем струмка, що впадає в р. Смолчич, трапилось обгоріле каміння.

Дослідження, проведені на місці знахідки, показали, що це залишки стародавнього жертovníка округлої в плані форми. Основу його було викладено з каменю. Діаметр кладки — близько 6 м, товщина кам'яної вимостки — 0,35—0,45 м. В центрі жертovníка мав лінзоподібне заглиблення з сильно обпаленим дном. Каміні вимостки досить щільно прилягали один до одного. В центральній частині збереглися залишки глиняної обмазки. На всій площі споруди було чимало попелу, деревного вугілля. Тут же знайдені кістки тварин і окремі фрагменти кераміки скіфського часу з валиком та перлинним орнаментом.

У 1967 р. розвідка нашої експедиції (О. М. Приходнюк, В. К. Стороженко) виявила залишки слов'янського селища середини I тисячоліття н. е. в с. Устя Кам'янець-Подільського району Хмельницької області. У відслоненні берега Дністра трапились два сильно зруйнованих напівземлянкових житла.

Було вирішено провести тут охоронні розкопки. В результаті вдалося зберегти залишки семи жител-напівземлянків середини I тисячоліття н. е. Поблизу вказаного поселення тоді ж було відкрито й частково досліджено могильник черняхівської культури¹.

Дослідження проводились також у 1968 р. поблизу с. Лісогірка Городоцького району Хмельницької області. На першій надзаплавній терасі у відслоненні, що утворилося під час розчистки грейдером ґрунтової дороги, були виявлені залишки гончарної печі черняхівської культури. Устя її звернуте до р. Смолчич. Горно, вирізане у матеріку, в плані мало човноподібну форму, зужувалося до устя і розширювалося в тильній частині. У поздовжньому напрямку розчищено обпалену опорну стінку з глини. На ній трималася основа випалювальної камери. Довжина печі 2,4 м, ширина — 1,7—1,9 м.

В східній частині горна, під залишками склепіння, наявна значна кількість уламків черняхівського посуду. Біля устя печі виявлено передпечну яму овальної форми, заповнену золюю, деревним вугіллям та окремими фрагментами черняхівської кераміки.

Гончарна піч з Лісогірки має прями конструктивні аналогії в черняхівських горнах Луки-Врубловецької².

Таким чином, завдяки пильному ставленню Подільської археологічної експедиції до земляних робіт, які проводяться на території Хмельницької області, виявлено і досліджено ряд важливих археологічних пам'яток, що належать до різних археологічних культур.

¹ І. С. Винокур, О. М. Приходнюк, А. Т. Смиленко. Исследование славянских памятников в Устье на Среднем Днестре.— Археологические исследования на Украине в 1968 г. вып. III. К., 1971, стор. 218—223.

² И. Д. Зильманович. Гончарные печи Луки-Врублевской.— КСИА АН СССР, вып. 112, 1967, стор. 112—118.